

VORISLIK HUQUQIDA SUBYEKTLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Sobirov Muhammadrasul Dilshod o'g'li
Farg'ona viloyati yuridik texnikumi
21-22 guruh o'quvchisi

Salimova Diyoraxon Baxtiyorjon qizi
Farg'ona viloyati yuridik texnikumi
“Mutaxassislik fanlar” kafedrasida o'qituvchisi
Tel.: +99899 841 00 96, e-mail: salimovadiera146@gmail.com

Annotatsiya

Vorislik huquqi - bu vafot etgan shaxsning mulki va mol-mulk huquqlari vorislarga o'tishi jarayoni bo'lib, huquqiy tizimlarda muhim ahamiyatga ega. Maqolada vorislik huquqi subyektlarining turli xil turlari, ular o'rtasidagi farqlar va huquqiy cheklovlar haqida batafsil ma'lumot beriladi. Shuningdek, vorislik huquqiga ega bo'lishning huquqiy talablari, vorislik huquqini amalga oshirish jarayonlari hamda vorislik huquqidagi o'ziga xos masalalar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola huquqshunoslar, yuridik talabalari va vorislik huquqi sohasida tadqiqot olib borayotgan tadqiqotchilar uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy tushunchalar: Vorislik huquqi, meros, vasiyatnoma, vasiy, muomala layoqati, merosxo'r, meros tarkibi, vasiyatnomadan voz kechish, meros qoldiruvchi.

Fuqarolik huquqini daraxt sifatida ko'radigan bo'lsak, uning shoxlari fuqarolik huquqining ma'lum bir sohalari hamda institutlarini o'zida aks etadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ana shu institutlardan biri - bu Vorislik huquqidir.

Meros huquqi – bu fuqaroning vafoti munosabati bilan uning mulkiy, mulk bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy nomulkiy huquq va majburiyatlarini bevosita qabul qilib olish yoki qabul qilishni rad etish bilan bog'liq bo'lgan huquqiy normalar yig'indisidan iborat¹.

¹ Fuqarolik huquqi darslik (yuridik texnikumlar uchun darslik) / Mualliflar jamoasi. O.Oqyulov, N.Imomov, M.BAratov va boshqalar. – T.: TDYU. 2021.183-bet.

Vorislik huquqi haqida gap borar ekan, ayrim sivilistlarning fikriga ko'ra, vasiyat qiluvchi meros huquqiy munosabatlarning subyekti hisoblanmaydi, chunki meros munosabatlari uning o'limi natijasida yuzaga keladi. Biroq, bir qancha mualliflar vasiyat qiluvchini meros munosabatlari subyektlari qatoriga kiritadilar. Xususan, I. L. Korneyevaning fikriga ko'ra, meros ikki subyekt - huquq beruvchi (vasiyat qiluvchi) va huquqiy voris (merosxo'r) ishtirok etadigan vorislik bo'lganligi sababli, vasiyat qiluvchi bo'lmagan taqdirda, vorislik va shunga mos ravishda meros munosabatlari vujudga kelishini inkor etadi. Y. M. Vlasov va V. V. Kalinin, meros qoldiruvchi va merosxo'r meros huquqiy munosabatlarning subyektlari ekanligini ta'kidlaydilar. O'zbek huquqshunos nazariyotchilar, shu qatorda O. Oqyulov ham bir nechta darsliklarda vasiyat qiluvchini subyekt sifatida ta'riflaydi.

Yana bir muhim jihat, vasiyat qiluvchi faqat jismoniy shaxs bo'lishi mumkin (O'zbekiston Respublikasi fuqarosi, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar). Shaxsni vasiyat qiluvchi deb tan olishning sharti-bu meros tartibida o'tishi mumkin bo'lgan mol-mulkning mavjudligi.

Shu bilan birga, yuridik shaxslar fuqarolik huquqiy munosabatlarida vasiyat qiluvchi sifatida harakat qila olmaydi, chunki yuridik shaxsni tugatish meros huquqiy munosabatlarni keltirib chiqarmaydi va bu holda meros to'g'risidagi qonun hujjatlari qo'llanilmaydi. Yuridik shaxsni qayta tashkil etishda yuzaga keladigan universal vorislik, albatta, meros vorislikka taalluqli emas, garchi kundalik hayotda yangi tashkil etilgan yuridik shaxs avvalgisining qarzlari "meros qilib olganligi" haqida eshitish odatiy hol emas (masalan, unitar korxonaning qarzlari aktsiyadorlik jamiyatiga o'tgan, uning asosida tashkil etilgan)².

Vasiyat qiluvchining o'ziga xos xususiyati meros turiga bog'liq. Qonun bo'yicha meros munosabatlarida vasiyat qiluvchi muomalaga layoqatli yoki muomalaga layoqatsiz bo'lishi mumkin. Vasiyatnoma bo'yicha meros olishda huquqiy layoqat asosiy rol o'ynaydi, chunki vasiyatnoma, avvalo, vafot etgan taqdirda merosni birovga qoldirishni istagan shaxs tomonidan tuzilgan va imzolangan yozma hujjatdir. U yerda mol-mulk kimga va qancha miqdorda vasiyat qilinganligi ko'rsatiladi, undan mahrum bo'lgan shaxslar doirasi ro'yxatga olinishi mumkin. Bu holatda sababni tushuntirish va aniqlashtirish muhim emas, chunki vasiyatnoma vasiyat qiluvchining irodasini anglatadi. Ushbu bitim tuzilgan paytda vasiyat

² Гражданское право. Учебник.-Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Т. 3. – М.: Статут, 1999. – 533с.

qiluvchi to'liq muomalaga layoqatli bo'lishi kerak. Shuningdek, nikoh yoshiga yetgunga qadar turmush qurgan (O'zR fuqarolik kodeksining 22-moddasi) va emansipatsiya holatida (O'zR fuqarolik kodeksining 28-moddasi) vasiyat qilish huquqiga ega. Qisman muomalaga layoqatli va muomalaga layoqati cheklangan shaxslar vasiyat qilish huquqiga ega emas. Bunday shaxslar tomonidan tuzilgan vasiyat qonuniy kuchga ega emas³. Ularning o'limidan keyin faqat qonun bo'yicha meros olish mumkin. Vasiyatnomani boshqa shaxslar - vasiylar, vakillar orqali amalga oshirishga yo'l qo'yilmaydi, chunki vasiyatnoma shaxsan amalga oshirilishi kerak.

Vasiyatnomaning o'ziga xos xususiyati uning vakil, advokat, vasiy yoki boshqa shaxs orqali amalga oshirishga yo'l qo'yilmasligida namoyon bo'ladi. Bir qator xorijiy mamlakatlar qonunchiligidan farqli o'laroq, mahalliy qonunchilikda qo'shma vasiyatnomalar, ya'ni ikki yoki undan ortiq shaxs tomonidan birgalikda tuzilgan vasiyatnomalar bajarilishini ta'qiqlash mavjud. Vasiyatnoma faqat vasiyat qiluvchining o'zi tomonidan amalga oshirilishi mumkin, garchi vasiyatnoma tuzishda ko'pincha notariusning yordamiga murojaat qilinadi. Ilgari amaldagi qonunchilikda mavjud bo'lmagan vasiyat qiluvchining vasiyatnomani o'z qo'li bilan imzolashi mumkin bo'lmagan sabablarning ro'yxati ko'rsatilgan: jismoniy nuqsonlar, kasallik yoki boshqa sabablar. Hozirgi vaqtda ushbu ro'yxat cheklangan bo'lib, faqatgina jismoniy nuqsonlar (qo'li, barmoqlari bo'lmaganda) mavjud bo'lgandagina tomonida nazarda tutilgan tartibda imzolanadi.

Amaliyotda vasiyatnoma tuzish paytida to'liq muomala layoqatiga ega bo'lgan vasiyat qiluvchi keyinchalik bu layoqatdan mahrum bo'lgan holatda vasiyatnoma o'z kuchida qoladi. Ammo agar muomalaga layoqatsiz vasiyat qiluvchi keyinchalik muomala layoqati tiklanganda yoki muomalaga layoqati bo'lib qolsa, vasiyatnoma haqiqiy emas deb hisoblanadi. Vasiyatnoma vaqtincha shu holatda bo'lgan shaxs tomonidan amalga oshirilgandam yuridik kuchga ega bo'lishi mumkin emas, chunki u o'z harakatlarining ma'nosini anglamaydi.

Vasiyat qiluvchi vasiyatnoma tuzilgan paytda unga tegishli bo'lmagan mol-mulk to'g'risidagi buyruqni o'z ichiga olgan vasiyatnoma tuzishga haqlidir. Agar meros ochilgan paytda bunday mulk unga tegishli bo'lsa, tegishli buyruq amal qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, vasiyat qiluvchi tuzilgan vasiyatnomani bajarilgandan keyin

³ Shamuhamedova Z. Sh. Merosning ayrim turlarini huquqiy tartibga solish. T.: TDYU, 2012 yil. - 48-49 b.
185 | Page

istalgan vaqtda bekor qilishi va o'zgartirishi mumkin va bekor qilish yoki o'zgartirish sabablarini ko'rsatishi shart emas. Vasiyatnoma to'liq o'zgartirilganda avval tuzilgani huquqiy kuchini yo'qotadi. Bordiyu, kelajakda meros massasiga qo'shimcha qo'shilsa avval tuzilgan vasiyatnoma o'z kuchini yo'qotmaydi. Vasiyat qiluvchi vasiyatnomada merosxo'rlar tomonidan tayinlangan shaxslarga, o'z navbatida, vafot etgan taqdirda, u meros qilib olgan mol-mulkni ma'lum bir tarzda tasarruf etish majburiyatini yuklashga haqli emas. Ya'ni, merosxo'r merosning keyingi taqdirini o'zi hal qiladi, sotish yoki hadya qilish huquqiga ega va hokazo.

Vasiyat qiluvchi quyidagi huquqlarga ega:

- merosxo'rni tayinlash, ya'ni, meros ochilgunga qadar merosxo'r etib tayinlangan shaxs vafot etgan taqdirda, vasiyatnomada boshqa ma'lum bir shaxsni ko'rsatish. Bunday holda, ushbu shaxs birinchi meros qilib oluvchi bo'lmagan taqdirda merosga kiradi;
- meros olish evaziga bir yoki bir nechta shaxslar (qabul qiluvchilar) foydasiga har qanday majburiyatning (vasiyatnomani rad etish) merosxo'r tomonidan ijro etilishi. Bu quyidagilar bo'lishi mumkin: meros tarkibiga kiradigan har qanday narsani mulkka yoki boshqa mulkiy huquqqa o'tkazish, meros tarkibiga kirmaydigan mol-mulkni sotib olish va topshirish; qabul qiluvchiga ma'lum bir ishni bajarish, ma'lum bir xizmatni ko'rsatish va boshqalar.;
- umumiy foydali maqsadni amalga oshirishga qaratilgan har qanday harakatni hech kimga ushbu majburiyatning bajarilishini kreditor sifatida talab qilish huquqini bermasdan (vasiyatnoma) amalga oshirish yoki biron bir harakatdan voz kechish majburiyatini yuklash.

Demak, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan mustahkamlangan meros huquqi nafaqat inson va fuqaroning huquqiy maqomining rasmiy qismi, balki jismoniy shaxslarning haqiqiy huquqi, chunki u xususiy mulk bilan bevosita bog'liqdir. Shuni ta'kidlash kerakki, aynan meros huquqi normalari yordamida bu meros qilib olinayotgan mulkning huquqiy rejimi hamda vafot etgan shaxsning huquqlari va majburiyatlariga aniqlik kiritiladi. Har birimiz o'z hayotimizni tark etganimizdan so'ng, halol mehnat natijasida sotib olingan yoki sovg'a qilingan mol-mulkimizni munosib yaqinlarimiz - qarindoshlar, do'stlar egaligiga o'tishini istaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 30.04.2023.
<https://lex.uz/docs/6445147>
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. 2-qism. <https://lex.uz/docs/180550>
3. Гражданское право. Учебник.-Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Т. 3. – М.: Статут, 1999. – 533с.
4. Fuqarolik huquqi darslik (yuridik texnikumlar uchun darslik) / Mualliflar jamoasi. O.Oqyulov, N.Imomov, M.BAratov va boshqalar. – T.: TDYU. 2021-192-bet.
5. Shamuhamedova Z. Sh. Merosning ayrim turlarini huquqiy tartibga solish. T.: TDYU, 2012 yil. - 48-49 b.

